CUVÂNT ÎNAINTE

O lucrare utilă pentru elevi și profesori

Doamna Mariana Badea este una dintre acele profesoare de limba și literatura română pe care ți-ai dori sau ți-ai fi dorit să le întâlnești la catedră. Riguroasă și exigentă – dar cu dreaptă cumpănire și umanism –, empatică și luminată de bucuria de a-i învăța pe elevi, este o profesoară în cel mai bun și frumos sens al cuvântului. Și-a pus semnătura pe multe lucrări, manuale auxiliare, cărți, culegeri, antologii, studii de limba și literatura română, fiind un autor de referință în domeniu. Scrie și publică, în continuare, cărți cu profil educațional de substanță și calitate, de mult ajutor elevilor pentru învățare și dezvoltarea lor culturală, pentru Evaluarea Națională, Bacalaureat, admiterea la facultate. Utile și necesare le sunt lucrările semnate de Mariana Badea și cadrelor didactice, la examenele de definitivat și titularizare, în parcursul profesional și în pregătirea de specialitate, care trebuie să fie continuă, în paradigma *lifelong learning.* Și profesorii, nu numai elevii, trebuie să învețe tot timpul.

O probă pentru cele de mai sus o constituie și cartea de față: *Limba și literatura română – Clasa a IX-a,* manual auxiliar, realizat conform noii programe școlare. Lucrarea abordează literatura română în ordine diacronică, într-o viziune comprehensivă, care include literatura populară, perioada veche, perioada premodernă, secolul XIX, în complexitatea lui – prima și a doua jumătate, cu marii clasici și realismul. Se perindă prin paginile scrise cu acribie de cercetător, cu știință și har de profesor mituri, basme, cronicari, premoderni, pașoptiști, „Junimea", „Convorbiri literare", Maiorescu, Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici și atâția alții, scriitori emblematici și opere fundamentale. Parcă *„în contra direcției de azi",* care tinde să lase în umbră tratarea diacronică și să o prefere pe cea tematică, lăsându-i *„în praf de cronici"* pe clasici și accentuând pe contemporani. Dar și contemporanii au nevoie de examenul timpului pentru consacrarea estetică. Un element inedit îl reprezintă câteva incursiuni în literatura universală, prin Jonathan Swift (iluminismul), Lamartine și Mary Shelley (romantismul), cu titlu exemplar, pentru sublinierea conexiunilor dintre literatura

română și cea europeană. Călătoria prin universul fascinant al literaturii, sub îndrumarea unui ghid priceput și dedicat, se oprește într-un ultim capitol, care privește teoretic opera literară, cu referiri la structură, tipare textuale, comunicare reală și ficțională. În același parcurs istorico-literar, un excurs noetic, estetic și didactic, autoarea se ocupă și de limba română, vorbind despre originea, evoluția și structura acesteia, limbaj artistic, semantică și stilistică, într-o viziune cuprinzătoare și, în același timp, esențializată.

Structurarea volumului imens de informație, întins pe secole, articularea logică a materiei – epoci, curente, autori, opere, teme –, perspectiva istorică și estetică asupra literaturii, accentul pe valoare și semnificație literară, coerența, logica și claritatea expunerii, substanța conținutului, capacitatea de concentrare și reliefare a elementelor esențiale sunt trăsături definitorii ale cărții. De remarcat, îmbinarea sinergică a abordării teoretice și conceptuale cu demersul critic, analitic, cu analizele și comentariile literare, care privesc particularitățile creației artistice, semnificațiile textului, personajele, limbajul și expresivitatea. Trebuie subliniate capacitatea de sinteză și analiză, de accentuare pe idei esențiale și relevante, judecățile critice raportate la istoria și critica literară românească, la canonul literar, accentul pe valoarea estetică a operei.

Lucrarea de față constituie un mijloc valoros de informare, documentare și studiu, un suport solid pentru învățare, necesar elevilor în direcția formării culturii literare și a extinderii culturii generale, aflate azi în declin, folositor, de asemenea, în pregătirea pentru examene, în special pentru Bacalaureat. Manualul auxiliar al doamnei profesoare Mariana Badea ajută, prin informațiile atent selectate, prin sinteze teoretice, modele de analiză și interpretare, la consolidarea cunoștințelor, la dezvoltarea gândirii critice și la înțelegerea literaturii, la creșterea capacității de a vedea esențialul și valoarea, de a interpreta și judeca o operă literară. În același timp, contribuie la dezvoltarea cunoștințelor lingvistice și a competenței de comunicare, importante pentru parcursul educațional și dincolo de acesta. Pentru profesori, manualul reprezintă un suport didactic în activitatea la catedră și o importantă sursă de documentare în procesul de pregătire. O nouă carte semnată Mariana Badea, care se adaugă unei opere prodigioase, vine astfel în sprijinul elevilor și al profesorilor în marea și frumoasa provocare întru cunoaștere a limbii și literaturii române.

Prof. Univ. Dr. Sorin IVAN

PREFAȚĂ

Am parcurs cu bucurie cartea doamnei profesoare Mariana Badea. O doamnă „profesoară de cuvinte” care își gândește și construiește fiecare carte cu grijă față de elev, cu încredere și optimism. Am onoarea să o cunosc pe doamna profesoară Mariana Badea și apreciez interesul constant al domniei sale pentru limba și literatura română.

Cărțile scrise de doamna profesoară demonstrează preocuparea de a transfera elevilor pasiunea pentru literatură, într-un stil inconfundabil. După ani mulți petrecuți în mijlocul liceenilor, doamna Mariana Badea li se poate adresa cu vervă, într-un discurs accesibil.

Cartea doamnei profesoare, intitulată ***„LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ”, pentru CLASA a IX-a*** – realizată conform programei de limba și literatura română 2026 – m-a captivat de la primele pagini și am receptat-o ca pe o poveste a literaturii române, urmărind transformările ei pe drumul maturizării. Într-un stil dinamic, frumos curgător și presărat cu umor, lucrarea constituie un suport de studiu și aprofundare pentru elevii din clasa a IX-a și nu numai.

În mod firesc, discursul doamnei profesoare începe cu Originea și evoluția limbii române, așa încât să înțelegem de ce vorbim, de ce scriem în maniera în care o facem.

Apoi, cunoaștem începuturile literaturii, „biruința” cronicarilor, geniul lui Dimitrie Cantemir, candoarea Poeților Văcărești, Perioada junimistă.

Îi îndemn pe tinerii cititori să se apropie cu încredere de această carte și să se lase conduși cu măiestrie prin Istoria literaturii române. Vor aprecia, cu siguranță, prezentările structurate clar și echilibrat ale operelor – precum *„Istoria ieroglifică”* de Dimitrie Cantemir, *„Alexandru Lăpușneanul”* de Costache Negruzzi, *„O scrisoare pierdută”* de I. L. Caragiale –, explicarea termenilor de teorie literară, așa încât să-și poată susține argumentat și pertinent propriile opinii.

Alte puncte forte ale lucrării sunt explicarea etimologică a unor termeni, clasificarea ușor de urmărit a genurilor, a speciilor, a temelor și a motivelor literare, prezentarea curentelor, a ideologiilor și a epocilor culturale.

Pentru înțelegerea contextului istoric, sunt foarte valoroase datele biografice esențiale ale scriitorilor, care devin asfel ei înșiși personaje în cartea doamnei profesoare! Pornind de la teza că nu poți înțelege pe deplin opera, dacă nu înțelegi omul, doamna profesoară oferă repere utile în receptarea textelor literare. În plus, sunt gândite analogii – vezi apropierea lui Tudor Arghezi de Dosoftei, sau anticiparea aceluiași poet interbelic prin rima surprinzătoare a *„Țiganiadei”* lui Ion Budai-Deleanu –, menite să susțină înțelegerea critică a continuităților în plan literar.

În acest context, interpretările critice sunt integrate organic în analiza operelor (de exemplu, G. Călinescu, N. Manolescu, Al. Piru), așa încât să se aprofundeze înțelegerea textelor.

Deschiderea către literatura universală completează perspectiva istorică, demonstrând că marile teme ale existenței nu aparțin unei singure culturi. Este de menționat aici că operele din literatura universală sunt alese așa încât să respecte principiul cronologic. Ele constituie un limbaj comun prin care oamenii, indiferent de epocă sau spațiu, își exprimă neliniștile, aspirațiile și speranțele. Îi amintesc aici pe Alphonse de Lamartine, Mary Shelley, Jonathan Swift. Astfel, lectura devine și o formă de întâlnire cu alteritatea, o cale de a înțelege mai bine atât lumea, cât și propria identitate.

Cea de-a doua parte a volumului aprofundează studiul operelor literare prin clarificarea unor noțiuni fundamentale despre structura textului, comunicarea ficțională, limbajul artistic, sensurile cuvintelor, registrele stilistice și procedeele expresive. Aceste repere teoretice nu trebuie privite ca simple definiții, ci ca instrumente de lucru care îi ajută pe elevi să pătrundă sensurile textului, să observe mecanismele expresivității și să își susțină interpretările prin exersarea gândirii critice. Cunoașterea conceptelor literare capătă valoare atunci când devine capacitate de analiză, discernământ și exprimare personală.

Acest volum își propune, așadar, să descopere literatura noastră, să devină un punct de sprijin în înțelegerea textelor și o invitație la lectură conștientă. El oferă repere, organizează informația și deschide drumuri, însă credința doamnei profesoare Mariana Badea este că adevărata întâlnire cu limba și literatura se petrece în mintea și în sufletul fiecărui cititor.

În mod cu totul firesc, îmi exprim curiozitatea de a citi și următoarea lucrare a doamnei profesoare Mariana Badea, pentru a continua periplul prin literatura română.

Rodica Popa
Prof. de limba și literatura română
Colegiul Economic „Nicolae Kretzulescu” București

PARTEA ÎNTÂI
LITERATURA - ARTĂ A CUVÂNTULUI

CREAȚIILE ARTISTICE, denumite pe scurt ***„artă”,*** se manifestă în domenii diferite: literatură, spectacol de teatru, pictură, sculptură, dans, muzică etc.

LITERATURA este **ARTA CUVÂNTULUI,** o creație artistică al cărei mijloc de exprimare este limba națională, iar scriitorii transfigurează realitatea prin funcția expresivă, estetică și artistică a cuvintelor. **Limbajul artistic** este ***conotativ, expresiv, subiectiv,*** fiind diferit de exprimarea obișnuită. Literatura se concretizează prin ***opere literare,*** în care scriitorii transpun ***ficțional*** lumea înconjurătoare prin propria viziune despre lume și viață, dezvăluind sentimente, stări sufletești, gânduri, mentalități ale personajelor sau ale eului creativ însuși. **Tudor Vianu** afirma că un scriitor *„comunică și se comunică”,* definind astfel concepția originală și imaginația cu care acesta își construiește opera.

Literatura, numită și **beletristică,** instituie un univers imaginat de **autor,** persoana care concepe opera literară într-un stil propriu, individual și original. **Cititorul** reprezintă persoana reală, căruia îi este destinată opera literară.

Operele literare se pot încadra în **genuri și specii literare,** care, mai nou, se numesc ***„texte”.***

GENUL LIRIC (*lyrikos* – grec – derivat din *lyra*) cuprinde creaţiile literare în care autorul exprimă ori sugerează ***în mod direct*** o idee, o emoţie, un sentiment, o stare sufletească, apelând la imagini artistice, la cuvinte cu sens figurat.

Transfigurarea artistică a realităţii este realizată prin intermediul unor ***procedee artistice și figuri de stil. Modul de expunere*** este ***descrierea.***

GENUL EPIC *(epicus* – lat. – înseamnă *discurs, povestire)* include operele literare în care autorul transmite în mod indirect concepțiile, sentimentele, evenimentele, întâmplările la care participă personaje din diverse medii sociale. **Modul de expunere** este **narațiunea** realizată prin ***povestire, dialog*** și ***monolog***, acestea fiind, totodată, modalități de ***caracterizare directă*** sau ***indirectă a personajelor.***

GENUL DRAMATIC (fr. *dramatic* și lat. *dramaticus*) reunește operele literare scrise pentru a fi reprezentate pe **scena unui teatru**. **Autorul** își exprimă ideile, sentimentele și concepțiile ***prin intermediul personajelor*****,** el fiind prezent numai în ***didascalii (paranteze de autor/ paranteze regizorale),*** care se referă la decor și la ***„mișcarea" personajelor pe scenă.***

ORIGINEA ŞI EVOLUŢIA LIMBII ROMÂNE (prezentare sintetică)

I. FORMAREA LIMBII ROMÂNE

Naşterea limbii române a fost un proces îndelungat şi complex, care s-a derulat simultan cu formarea poporului român. Colonizarea Daciei de către romani s-a caracterizat printr-o influenţă reciprocă din punct de vedere cultural, dovezile istorice susţinând faptul că populaţia daco-getă avea o civilizaţie avansată chiar înainte de extinderea Imperiului Roman până la Dunăre. Ocupaţia romană a durat 165 de ani, între 106-271, timp în care s-a format ***poporul daco-roman,*** fiind falsă teoria conform căreia populaţia autohtonă ar fi dispărut cu desăvârşire, continuitatea acesteia putând fi demonstrată atât de argumentele arheologice, cât şi de toponimia şi onomastica traco-dacă.

După Războiul de cucerire a Daciei de către romani – **105-106** –, se produce procesul de romanizare a geto-dacilor, iar limba latină e însuşită de către băştinaşi. ***Din contopirea romanilor cu geto-dacii s-a născut poporul român, iar peste limba geto-dacă s-a suprapus limba latină vulgară/ populară (lat. „vulgaris" = populară),*** din care ***s-a născut limba română.***

Limba română este o **limbă romanică sau neolatină,** la fel ca franceza, italiana, portugheza, spaniola, provensala, catalana, sarda, retoromana şi dalmata (ultima, dispărută către sfârşitul secolului al XIX-lea). Toate ***limbile romanice s-au format din limba latină*** şi au evoluat diferit de la o naţiune la alta, în decurs de câteva secole, pe teritoriile cucerite şi stăpânite de romani (Galia, Peninsula Iberică, Dalmaţia, Dacia). Limbile romanice se aseamănă prin structura gramaticală şi prin cea mai mare parte a vocabularului.

Particularitatea esențială care ne deosebește de celelalte țări de limbă latină este faptul că națiunea română este singura care are **religie ortodoxă.** Toate celelalte țări cu limba de origine latină au alte religii: catolică, evanghelică etc.

Spre deosebire de alte limbi romanice, **limba română este unitară,** adică se vorbește la fel pe întreg teritoriul ţării, cu variaţii regionale puţin semnificative, iar **limba română vorbită** este foarte apropiată de **limba română literară.**

II. ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE LIMBII ROMÂNE

Limba latină care s-a impus în provinciile ocupate de romani a fost **latina populară (latina vulgară),** aceea vorbită în administraţie, în armată şi în comerţ, influenţând în mod esenţial formarea limbii române în elementele sale constitutive. **Latina clasică** reprezenta varianta literară a limbii culte, fiind folosită în operele literare şi de către persoanele cultivate ale Romei.

Româna comună este limba vorbită în prima fază a formării limbii române, de aceea se mai numeşte **româna primitivă (protoromâna, străromâna).** Ea reflectă puternica influenţă a limbii latine în Fonetică, Morfologie, Sintaxă şi Lexic, elemente gramaticale şi lingvistice care s-au permanentizat, dovadă fiind faptul că se regăsesc şi în limba română actuală.

A. SISTEMUL FONETIC se defineşte prin câteva particularităţi:

***** ***rotacismul*** constă în transformarea lui ***„l”*** intervocalic în ***„r”*** la cuvintele de origine latină (de exemplu: *sale = sare; gula = gura; sole = soare; fillum = fir*);

***** ***rotacismul maramureşean*** transformă ***„n”*** intervocalic în ***„r”,*** apoi din nou în ***„n”*** (de exemplu: *bene = bire = bine*);

***** în cuvintele de **origine slavă,** *„ll”* ***intervocalic*** rămâne nemodificat (de exemplu: *boală, fală*);

***** apariţia unor ***consoane noi,*** cu diacritice, inexistente în limba latină: ***ţ*** şi ***ş***;

***** pe lângă cele şase vocale din **limba latină,** apare **vocala** ***î***, care particularizează limba română între limbile romanice;

B. <u>MORFOLOGIA</u>

a) respectă, în general, sistemul morfologic al latinei populare, păstrându-se majoritatea caracteristicilor:

***** cele **<u>trei declinări ale substantivului</u>** rămase din cele cinci ale limbii latine;

***** cele **<u>trei genuri ale substantivului</u>:** masculin, feminin şi neutru;

*** <u>gradele de comparaţie ale adjectivului</u>;**

*** <u>pronumele</u>** au dobândit mai multe forme decât în latină;

*** <u>numeralul</u> de la 1 la 10;**

*** cele <u>patru conjugări ale verbului</u>;**

* cu puţine excepţii, **<u>majoritatea părţilor de vorbire neflexibile</u>;**

b) din **sistemul morfologic** al limbii române, sunt de ***<u>origine slavă</u>:***

*** <u>începând cu *numeralul 11*</u>,** formarea numeralului cardinal respectă **modelul slav,** inclusiv numeralul 100;

**** <u>vocativul feminin în „o”</u>;***

**** <u>menţinerea genului neutru</u>*** în limba română, spre deosebire de alte limbi romanice care n-au beneficiat de influenţa slavonă şi a dispărut cel de al treilea gen;

C. <u>SINTAXA</u>

a) menţine – în general – ***structura frazei din limba latină***, cu următoarele particularităţi:

* diminuarea **<u>propoziţiilor subordonate</u>** în favoarea celor coordonate;

* simplificarea timpurilor în **<u>conjugarea verbelor</u>**;

* tendinţa înlocuirii **<u>infinitivului prin conjunctivul</u>** verbelor în fraze;

* formarea de noi cuvinte cu ajutorul **<u>prefixelor</u>** *„răs-”* şi *„ne-”*, precum şi a **<u>sufixelor</u>** *„-ean”, „-işte”, „-iş”, „-iţă”.* – **influenţă slavonă**

D. <u>VOCABULARUL</u> este format din ***cuvinte de origine dacă, latină, slavă, turcă, maghiară, greacă, germană, rusă*** etc. În Evul Mediu și în perioada premodernă au intrat în limbă un număr limitat de cuvinte maghiare, turcice vechi, turcice otomane și grecești. [Limbile turcice erau vorbite de triburile turcice din Asia centrală - *n.n.*]

a) ***<u>Cuvintele de origine dacă</u>*** rămase în limba română contemporană sunt puţine*:*

**** substantive comune:*** *albină, baci, bade, barză, brad, brânză, buză, buzunar, căciulă, copac, copil, deal, dop, dulău, fluture, gorun, grumaz, javră, liliac, mazăre, mânz, miel, mistreț, moş, oaie, pădure, picior, pisică, pupăză, raţă, roată, smoc, solz, stol, şalău, şale, şoim, tânăr, tocană, trândav, ţiglă, ţurţur, urât, uriaş, văgăună, viclean, viezure, zgardă, zgârcit* etc.;

**** substantive proprii:*** *Argeş, Criş, Iaşi, Jiu, Mureş, Olt, Prut, Siret, Timiş, Turda* etc.;

**** verbe*:** *a afla, a aşeza, a atârna, a se bucura, a căpăta, a coborî, a cruța, a curge, a descuia, a dezveli, a dori, a frământa, a găsi, a găti, a gândi, a hotărî, a împleti, a împrăştia, a îndrăzni, a se întâmpla, a lămuri, a legăna, a leşina, a mângâia, a necăji, a ofta, a omorî, a păstra, a petrece, a pleca, a răbda, a răsări, a ridica, a a scăpăra, a strica, a striga, a şopti, a trece, a țipa, a uimi, a uita, a urca, a se văita, a vorbi, a vrea, a zări, a zâmbi, a zgîria* etc.;

**** sufixele*:** *-esc, -eşte, -andru* etc.;

(Petru Dincă – „Dicționar etimologic român. Cuvintele de origine dacă")

b) În ***<u>fondul principal lexical</u>*** există peste ***60% cuvinte de origine latină*, *20% cuvinte de origine slavă***, iar restul sunt cuvinte de alte origini. Trăinicia şi stabilitatea limbii române au făcut ca acele cuvinte pătrunse în limbă cu ocazia dominaţiilor străine să fie respinse odată cu sfârşitul respectivei asupriri. Se pot construi fraze întregi ***numai*** din ***cuvinte de origine latină***, ***dar nu se poate alcătui nici măcar o singură propoziție din cuvinte nelatine.*** În poemul ***„Luceafărul",*** **Mihai Eminescu** foloseşte **88,6% cuvinte de origine latină,** *iar* **13 strofe au numai cuvinte latine**. De altfel, întreaga lirică eminesciană conţine ***83% cuvinte de origine latină, 6,93% cuvinte de origine slavă şi doar 2,52% de alte origini*** **(Dimitrie Macrea, *„Probleme de lingvistică română"*).**

c) <u>Domenii ale vocabularului</u>:

**** părțile corpului omenesc*** sunt numite în proporţie de 92% de ***cuvinte latineşti, cuvinte de origine dacă*** *(buză, ceafă, creier, grumaz, gură, picior, plămân, talpă* etc.), ***cuvinte de origine slavă*** *(obraz, gleznă, trup),* ***un cuvânt de origine greacă*** *(a mirosi)*;

**** cuvinte de origine slavă:*** *stăpân, boier, bogat, lacom, boală, prost, trudă* etc.;

**** cuvinte de origine maghiară:*** *neam, belşug, bănuială, cheltuială, oraş* etc.;

**** cuvinte de origine turcă:*** *tutun, cafea, catifea, baclava, sarma, sugiuc* etc.;

**** cuvinte de origine greacă:*** *dascăl, condei, ieftin, folos* etc.

**** cuvinte de origine rusă:*** constituţie, comisie, comitet etc.

III. DIALECTELE ŞI GRAIURILE LIMBII ROMÂNE

■ **Limba română** are **patru dialecte:**

1. dialectul daco-român – se vorbeşte pe teritoriul ţării noastre;

2. dialectul aromân (macedoromân) – se vorbeşte în Macedonia;

3. dialectul megleno-român – se vorbeşte în nordul Greciei;

4. dialectul istro-român – se vorbeşte în peninsula Istria de la Marea Adriatică.

■ ***Graiurile limbii române*** sunt acele ***particularităţi ale limbajului popular,*** care se manifestă în diferite zone geografice ale ţării. ***Graiurile*** sau ***subdialectele*** limbii române sunt: ***muntean, moldovean, bănăţean, crişean şi maramureşean*** şi se vorbesc în provinciile de la care provin şi numele lor. Graiurile româneşti se deosebesc unele de altele prin ***trăsăturile fonetice şi lexicale*** care le şi particularizează. De exemplu, în Moldova şi în Banat consoanele *ci*, *gi* se rostesc *ş*, *j*, iar consoanele *p, b, f, v, m* urmate de *i* se pronunţă *chi*, respectiv *ghi*, *hi*, *ghi* (i, ji), *ni* (exemplu: *„picioare = chişoare”*). Se spune *porumb* şi *zăpadă* în Muntenia, dar *păpuşoi* şi *omăt* în Moldova, pe când în Transilvania aceleaşi sensuri sunt numite de *cucuruz* şi *nea*.

IV. ÎNCEPUTURILE SCRIERII ÎN LIMBA ROMÂNĂ

LATINITATEA LIMBII ROMÂNE a fost demonstrată încă din vechime, cu argumente, de către **cronicari, Dimitrie Cantemir, corifeii Şcolii Ardelene, Bogdan Petriceicu Hasdeu** şi de către alţi cărturari patrioţi.

Primul document scris în limba română, cu caractere chirilice, datează din ***1521*****,** este ***„SCRISOAREA LUI NEACŞU DIN CÂMPULUNG CĂTRE JUDELE BRAŞOVULUI, HANS BECKNER”.*** La **29 - 30 iunie 1521,** negustorul ***Neacșu Lupu din Câmpulung Muscel*** îl avertizează pe ***primarul Brașovului, Johann Benckner,*** că armata turcească a lui Soliman I ajunsese la Sud de Dunăre, un real motiv de temere pentru voievodul Țării Românești, Neagoe Basarab, și pentru orașele transilvănene.

Din analiza celor ***opt fraze*** care compun acest text, reiese, cu certitudine, faptul că ***se scrisese în româneşte şi până la această dată.*** Scrisoarea se păstrează la Arhivele Naționale de la Primăria Brașov.